

Nr 722

Av herrar **Ohlin** och **Källstad**, *angående den postgymnasiala utbildningen.*

(Lika lydande med motion nr 639 i Första kammaren)

Sammanfattning

Den svenska utbildningspolitiken riskerar under 1970-talet sitt kanske största misslyckande på den högre undervisningens och utbildningens område. I stället för den självklara målsättningen att studiemöjligheterna anpassas efter den studerandes intresseinriktning och önskemål samt samhällets behov av utbildad arbetskraft av olika slag tycks f. n. möjligheterna till utbildning starkt begränsas där en ökning är önskvärd, medan de starkt utvidgas där ett väldigt framtida överskott hotar att framträda. Av denna anledning föreslås en rad åtgärder, bl. a. att vid behandlingen av frågor som gäller den postgymnasiala utbildningen vidta radikala åtgärder till förebyggande av en fortsatt skärpt snedvridning av utbildningen, att som ett led i denna strävan så snabbt som möjligt avveckla icke strängt nödvändiga spärrar för inträde till olika utbildningslinjer och vidga antalet tillåtna studerande inom de övriga där spärrar förekommer samt att vidga ämnesområdena för universitetsfilialernas undervisning.

Den explosionsartade utvecklingen inom den högre utbildningen — här nedan fattad i bemärkelsen »postgymnasial, huvudsakligen teoretisk utbildning» — tillhör de mest sensationella och mest lovande dragen i den pågående samhällsomvandlingen inom industriländerna och på många andra håll. Inom vårt land och de flesta andra länder är denna utveckling en spontant framväxande rörelse till vilken samhället dröjande och med någon eftersläpning anpassar utbildningsväsendet — under födslovåndor och ej sällan med en i någon mån sänkt kvalitet som följd.

Den svenska liberalismen har under årtionden som en riktlinje för samhällsomdaningen framhåvt att människorna borde beredas såvitt möjligt lika chanser och att med hänsyn härtill en demokratisering och breddning av utbildningsväsendet framstår som en av de mest angelägna uppgifterna. Genom dess lösning skulle mera av jämlikhet komma att prägla hela arbetslivet. Klassgränser och klasstänkande skulle försvagas. De ekonomiska olikheterna skulle minskas under trycket av ökad tillgång på kvalificerad och minskad tillgång på okvalificerad arbetskraft. Marknadens egna krafter skulle göra sig gällande på inkomstbildningen. Detta skulle ske utan de

negativa verkningar på den ekonomiska framstegstakten som en konfiskatorisk inkomstbeskattning med starkt ökad progressivitet skulle medföra. Tvärtom skulle den rikliga tillgången på utbildad arbetskraft öka framstegstakten. Möjligheterna för samhället att finansiera socialpolitiska åtgärder till låginkomstgruppernas förmån och att lindra deras beskattning skulle därigenom växa.

Vid sidan av dessa ekonomiska och sociala synpunkter har liberalismen starkt framhävt egenvärdet av ökad bildning och växande kulturella möjligheter för ett växande antal människor — ett resultat av vidgad utbildning. Den ovan berörda ekonomiska standardhöjningen medför för övrigt indirekt större möjligheter till en kulturellt betonad »konsumtion».

Den explosionsartade tillväxten inom den postgymnasiala utbildningen under 1960-talet — i Förenta staterna redan under 1950-talet — framstår av sådana skäl som utomordentligt glädjande. Den är bl. a. utan tvivel det mest djupgående medlet till en radikal minskning av inkomstolikheterna. I Förenta staterna ser man hur olikheterna mellan det stora flertalet regelbundet sysselsatta inom å ena sidan socialgrupp tre och å andra sidan socialgrupp två starkt avtagit.

Till belysning av utvecklingen i Sverige kan här nämnas att antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor från 1960 till 1968 vuxit från mindre än 37 000 till ca 115 000. I runt tal har en tredubbling av den postgymnasiala utbildningen ägt rum. Antalet nyinskrivna har ökat i ännu snabbare takt.

Självklart är att en sådan utveckling kommer att ställa det svenska samhället inför allvarliga anpassningsproblem under de närmaste årtiondena.

Ett önskemål är naturligtvis möjlighet att bedöma det framtida behovet av olika slag av högt utbildad arbetskraft för att hänsyn härtill skall kunna tas vid utbildningsväsendets utbyggnad. 1968 års utbildningsutredning (U 68) har sammanställt prognosmaterial och belyst dess tillförlitlighet. Slutsatsen blir att i många fall bedömningen avvikit starkt från verkligheten under den åsyftade perioden.

När det gäller en utveckling på längre sikt — cirka ett årtionde eller mera — torde endast vissa allmänna drag kunna anges, utom inom speciella områden. En otillräcklig tillgång till utbildad arbetskraft synes länge vara sannolik vad beträffar s. k. spärrad utbildning, där antalet studerande begränsas. Av någon anledning synes prognoserna i många fall underskatta det framtida behovet. Ett exempel är den senaste uppskattningen beträffande tandläkare och tandvård.

Per person och år skulle mindre än två timmars tandläkarvård behövas mot slutet av nuvarande århundrade. Folk tandvårdens underbemanning under tre årtionden saknar inte samband med en liknande underskattning av behovet och av utbildningsmöjligheterna i det förflutna.

Andra exempel på tillträdesbegränsning och brist på utbildad arbetskraft

möter man t. ex. inom medicinsk utbildning. Vad kemin beträffar var antalet utbildningsplatser under höstterminen 1969 484 och antalet sökande 1 079. För psykologilinjen inom pedagogiken och för psykologin — studier för 2 betyg — var antalet platser 216 och 393 samt antalet sökande respektive 659 och 2 190, varvid bör bemärkas att uppgiften för Lunds universitet inte ingår i siffrorna för förstnämnda linje.

En sammanfattande bild ger nedanstående tabell, som dock inte omfattar de spärrade ämnena inom de filosofiska fakulteterna.

Antalet studerande vid spärrade linjer

Fakultet/högskola	Sökande HT 1969	Nybörjarplatser HT 1969
Med. fak.	2 523	916
Odont. fak.	630	380
Farm. fak.	213	80
Tekn. fak.	4 592	2 661
Ekon. fak.	1 169	600
Socialhögskolorna	3 726	1 140
Journalisthögskolan	1 428	240
Veterinärhögskolan	303	50
Skogshögskolan	140	40
Lantbrukshögskolan	445	105
Gymnastik- och idrottshögskolorna	1 560	225
	16 729	6 437

Siffrorna bör jämföras med uppgiften att i runt tal hälften av de studerande sökte till spärrade linjer medan ungefär en sjättedel av dem togs in. Cirka en tredjedel torde ha »pressats in» på andra studier.

Studieinriktningen påverkas även därav att universitetsfilialerna med ett fåtal undantag saknar möjligheter för den som önskar studera de spärrade ämnena. Däremot ger de — liksom universitetskurserna på andra platser — goda möjligheter till studier inom andra linjer och ökar så antalet som studerar samhällsvetenskap, humanistiska ämnen och matematik. Det är i sanning paradoxalt att på detta sätt en snabb ökning sker av antalet studerande inom grenar, där ett »överskott» av utbildade hotar, medan ökningen av antalet platser inom de spärrade linjerna är liten i jämförelse med förstnämnda antal. På så sätt sker en tilltagande *snedvridning* inom vårt högre utbildningsväsende — en avigsida av den i och för sig glädjande regionala spridningen av möjligheterna till högre utbildning.

Till de naturliga åtgärderna i syfte att motverka denna snedvridning, som eljest kan åstadkomma ett oerhört överskott på vissa slag av utbildad arbetskraft samt en fortsatt brist på läkare, tandläkare, kemister, psykologer m. m., hör naturligtvis en målmedveten ökning av antalet studerande som beredes plats på nu spärrade linjer. I vissa fall måste man fråga sig om spärrar över huvud taget behövs. Det gäller t. ex. ämnet psykologi.

Genom att vid filialerna vidga studiemöjligheterna till fler ämnen kan tendensen till snedvridning av olika inte antalsbegränsade (spärrade) ämnen motverkas. Dessutom synes alls inte uteslutet att vissa av de f. n. spärrade ämnena fogas till filialernas arbetsområde. Det bör t. ex. kunna gälla kemi, där senaste år antalet sökande i hela landet var mer än dubbelt så stort som antalet platser och intagna. Det bör också kunna gälla psykologi. Självklart kommer en vidgning av möjligheterna till studier på sätt här ovan antytts att kräva väsentliga ökningar av anslagen till lärare och institutioner inom den högre undervisningen.

Ett betydande antal studerande avbryter studierna utan examen. Detta beror bl. a. på att en ordning som vill avlägsna de ekonomiska utbildningshindren — en grundpelare i varje demokratisk utbildningsreform — kan leda till att människor utan djupare studieintresse eller tillräcklig fallenhet frestas att börja studera. »Ett år som student» ter sig lockande, »sen får jag se.» Det framstår som en ingalunda oviktig uppgift att underlätta för personer tillhörande en sådan grupp att avbryta studierna utan ett utåt demonstrerat misslyckande. En »akademisk grundexamen» med ungefär samma svårighetsgrad — ehuru med olika innehåll — som den danska filosofiska grundexamen (vanligen avlagd efter två terminer, som delvis ägnats andra studier) vore en möjlighet värd att utreda.

Ganska snart torde frågan om förlängning av studietiden från 3 år till 4 år som kompetenskrav för lärartjänstgöring på gymnasiet uppkomma. Över huvud tillhör Sverige numera — i motsats till förr — länder med låga krav på studietiden. Den nivåsänkning i kvalitetshänseende som detta riskerar att medföra bör kunna undgås i framtiden genom något ökade krav. Detta framstår som motiverat i sig självt. Det kan också bidra till att försvaga lockelsen till »akademiska studier» för personer med relativt svagt sakintresse.

På något längre sikt inställer sig frågan, om inte kompetenskraven, d. v. s. villkoren för »inskrivning» till de högre studierna, bör höjas. Då denna fråga torde beröras i den s. k. kompetensutredningen, som snart väntas avlämna ett betänkande, skall den ej här upptas till diskussion.

I alla sådana fall där knapphet på utbildad arbetskraft funnits och tjänat som ett skäl att hålla tillbaka efterfrågan från offentliga institutioner — t. ex. genom ett stort antal barn i varje skolklass — framstår en successiv ökning av den anställda arbetskraften som naturligt. Detta tillhör de många spörsmål som bör angripas skyndsamt.

Detsamma gäller behovet av utbildad arbetskraft för *en mångdubblad svensk insats i u-länderna genom tillhandahållande av experter*. Om utbildningslinjerna har dessa behov i sikte, synes det inte vara överdrivet att tänka sig att från slutet av 1970-talet årligen flera tusen personer med högre utbildning väljer att göra ganska långvarigt arbete i u-länderna. Större trygghet för att sådana insatser räknas dem till godo i tillbörlig ut-

sträckning, om och när de återvänder till Sverige, torde under alla omständigheter böra skapas.

Det är knappast troligt att snedbalansen på ifrågavarande svenska arbetsmarknad kan avhjälpas, om hittillsvarande sedvanebestämda och — i vissa fall — lagligt reglerade bestämmelser rörande kvalifikationerna för olika slag av arbete bibehålles. En utbildning som f. n. betraktas som »överkvalificerad» för olika tekniska eller andra arbetsuppgifter bör i framtiden framstå som naturlig. Detta är t. ex. en naturlig konsekvens av en relativ ökning av antalet civilingenjörer jämfört med antalet ingenjörer med lägre utbildning.

Lika viktigt är att en högre utbildning accepteras som ett värde för vad den ger vederbörande i närmare kontakter med *kulturen*, även om utbildningen inte kommer till direkt användning inom det yrkesarbete som han eller hon ägnar sig åt under större delen av sitt liv. Att praktiskt arbete blir betraktat som »lika fint» som teoretiskt är måhända en förutsättning. I varje fall är det önskvärt i och för sig. En attityd som den här antydda kan åstadkomma att den som eljest är ett otrivsamt »överskott» på vissa slag av arbetskraft i stället blir en glädjekälla. Att främja en sådan inställning bör vara en uppgift för de politiskt och kulturellt ledande personligheterna i vårt land. I samma mån som en målmedveten politik utformas för de praktiska åtgärderna till lösning av det stora problemkomplex som i denna motion beröres kan man hoppas och vänta att den offentliga debatten och trycket av marknadssituationerna för den högt utbildade arbetskraften skall främja framväxandet av de socialt mera generösa och mindre av tradition och förlegade klasskänslor präglade attityderna.

En annan sida av denna utveckling är ett allmänt accepterande av att övergång från ett arbetsområde till ett annat är en naturlig sak och ingalunda uttryck för ett misslyckande. Vi behöver mera av den generösa bedömning härvidlag som sedan gammalt utmärker det amerikanska samhället. Dettas brister i andra avseenden bör inte hindra oss att lära på de punkter där Förenta staterna är ett föregångsland. Man hade där år 1965 2 840 studerande vid universitet, högskolor m. m. per 100 000 invånare mot ca 900 i Sverige. Även om den förstnämnda siffran minskas med en tredjedel — och de lägre collegeklasserna motsvarar närmast de övre klasserna i det svenska gymnasiet — så är den högre utbildningen relativt sett mera utbredd i USA än i Sverige — och utbildningsexplosionen kom 15 år tidigare. Likväl har anpassningen på arbetsmarknaden gått i stort sett bra och många inkomstklyftor, som fortfarande är avsevärt större i vårt land, till följd därav minskats.

Den omständigheten att utredningen U 68 arbetar med åtskilliga av här berörda problem bör inte leda till en försening av åtgärderna mot de uppenbara och allvarliga problemen.

Med stöd av det anförda hemställer vi,

att riksdagen i avvaktan på slutförande av mera utförliga utredningar hemställer hos Kungl. Maj:t

att vid behandlingen av frågor som gäller den postgymnasiala utbildningen vidta radikala åtgärder till förebyggande av en fortsatt skärpt snedvridning av utbildningen;

att som ett led i denna strävan så snabbt som möjligt avveckla icke strängt nödvändiga spärrar för inträde till olika utbildningslinjer och utvidga antalet tillåtna studerande inom de övriga där spärrar förekommer;

att vidga ämnesrådena för universitetsfilialernas undervisning; samt

att i övrigt beakta vad i denna motion anföres.

Stockholm den 28 januari 1970

Bertil Ohlin (fp)

Thorvald Källstad (fp)
